ИЗМЕРЕНИЯ НА НЕСТАНДАРТНОСТТА В ПРОФЕСИОНАЛНАТА ДЕЙНОСТ НА УЧИТЕЛЯ

Надежда Ангелова Калоянова
Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас

DIMENSIONS OF NON-STANDARDNESS IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF TEACHERS

Nadezhda Angelova Kaloyanova
University „Prof. Dr. Assen Zlatarov“, Burgas

** Авторът изказва благодарност към научен проект НИХ-467/2022, за частичното финансиране на настоящата работа.*

Abstract: This study presents the results of a survey conducted among 646 teachers in order to track the dimensions of inconsistency in their professional activity. The research is based on the theoretical assumptions that nonsrandardness is a valuable ability of the modern teacher, as it is a prerequisite for creativity in teacher's professional activity. Nonstandardness included in the professional profile of the constructivist teacher and helps him/her to be effective in the dynamic educational environment. The empirical model of the study includes the study of four areas of the teacher's professional activity for which nonstandardness is an important resource. The specified areas are considered in terms of recognized indicators of nonstandardness. The results show both the strengths and weaknesses in the professional activity of the modern teacher from in aspect of the application of non-standard, original and personally oriented approaches in the educational environment.

Keywords: *nonstandardness, creativity, teacher, psychodrama*

Въведение

Конструктивистката образователна парадигма отправя сериозни предизвикателства през съвременния учител. От него се изисква да е едновременно високоорганизиран, компетентен педагог и творец, иноватор в ежедневната си професионална дейност. Посочените високи изисквания се систематизират в осем основни правила за учителя [1, 2, 3, 4]:

- Да създава условия за активно учене на учениците;
- Да дава възможност за самостоятелно конструиране на познанието;
- Да стимулира комуникацията и сътрудничеството между учениците и между учениците и учителя;
- Да е преднамерено организирана, така че да пресъздава сложността на заобикалящата ни действителност;
- Да дава възможност за овладяване на знанието в контекста на неговото реално съществуване, а не само в учебен контекст;
- Да създава възможности за преживяване и отразяване на придобитите знания и умения и интегрирането им в цялостния опит на учениците.

Правилата звучат ясно, но същевременно поставят редица въпроси относно ефективността на този подход в ежедневната рутинна дейност на учителя. Тъй като образователната практика изисква системно планиране от страна на учителя, един от водещите проблеми в съвременното образование е, как учителят да организира динамична образователна среда, като едновременно се придържа към утвърдените принципи и норми в педагогиката и всичко това подчинено на глобалната цел – ефективно интелектуално и личностно развитие на ученика. Така на преден план изпъква творческата страна на учителската професия, респ. в процеса на търсене на ефективни, базирани на конкретни условия и личностно ориентирани решения в образователната среда, водещо става умението да се мисли и действа нестандартно.

Нестандартността е комплексно социално-психично явление и личностна характеристика на човека, която се проявява едновременно в интелектуално-творческата и поведенческата сфера на личността [5]. Тя е основа на всяка нерутинна творческа проява и се счита за ценен потенциал, специфична способност, която подлежи на стимулиране, насърчаване и разгръщане през всички етапи от развитието на личността [6, 7, 8, 9].

В аспекта на учителската професия нестандартността може да се разглежда като важен професионален ресурс, част от професионалния профил на съвременния учител, който трябва да се развива през целия професионален път с оглед предизвикване на нерутинна творческа изява в професионалната дейност [10].

За целите на изследването са изведени четири основни области на професионална дейност, в които се очаква съвременните учители да проявят нестандартност:

- Разработване на образователни ресурси – тази област е свързана с все по-налагащите се диференциални подходи в образованието, които изискват учителят да адаптира, респ. разработва, образователни ресурси според нуждите на учениците;
- Оценка на потенциала на образователни ресурси – съвременният учител разполага с богата база образователни ресурси, които следва да избира и адаптира съобразно спецификата на образователната среда, в която реализира професионалната си дейност;
- Оценяване на постиженията на учениците – базира се на тенденцията за превес на формиращото оценяване, насочено към оценка на автентичното учене на ученика и оценка не само на академичните, но и на ключовите компетентности, които е придобил в образователния процес;
- Решаване на текущи ситуации – съвременната среда е динамична и често изисква от учителя неординарни решения, които обаче трябва да са съобразени с мнението и изискванията на цялата образователна общност, без да атакуват границите на педагогическата и административната норма.

Нестандартността в посочените области се измерва според някои от водещите критерии за нестандартност, които имат отношение към професионалната дейност на учителя:

- Нестандартност в интелекта – индикаторите по този критерий са оригиналност, продуктивност, алтернативност, нерутинност;
- Нестандартност в поведенческите изяви – индикаторите по този критерий са самобитност на поведенческия репертоар, склонност към авантюризъм и откритост към риска, гъвкавост и вариативност при избора на поведение, динамична адаптивност [5].

Методика на изследването

За целите на изследването е разработен кратък въпросник, който съдържа 1 въпрос с алтернативен отговор, 2 въпроса тип „оценъчна скала“, 1 въпрос с ранжиране на отговора и 1 въпрос със свободен отговор.

В изследването участват 646 учители, от които 285 начални учители и 361 учители по предмети (5. – 12. клас). Разпределението на респондентите според демографските характеристики е следното:

- Пол: 89% са жени и 11% са мъже;
- Възраст: над 70% на изследваните са на възраст между 36 и 55 години;
- Педагогически стаж: 25% са със стаж 6-10 г.; 16% – 11-20 г., 23% – 21-30 г.;
- Образователна институция: 35% работят в основни училища, 41% – в средни и 24% – в професионални или профилирани гимназии;
- Населено място: 43% работят в областен град, 33% – в друг град и 24% – в село.

Може да се потвърди, че извадката има нужната представителност.

Изследването се провежда анонимно чрез електронен въпросник. Направените анализи са както количествени, така и съдържателни.

Резултати от изследването

На Фигура 1 е представено разпределението на респондентите съобразно дейността им по разработване на собствени образователни ресурси.

Фигура 1. Разпределение на отговорите относно разработване на образователни ресурси в %

74% от изследваните учители посочват, че разработват собствени образователни ресурси (Фигура 1). Това означава, че по показателя за продуктивност извадката има висока представителност.

На изследваните, които са посочили, че разработват собствени образователни ресурси, е предложено да ги оценят по 6 показателя. Резултатите са представени на Таблица 1.

Таблица 1. Оценка на собствени образователни ресурси в %

Показатели	Много висока	Висока	Средна	Ниска	Не мога да преценя
Практическа приложимост на знанията, уменията и компетентностите	18	54	22	2	4
Автентично и самостоятелно учене на учениците	9	33	48	7	3
Диференциация според степента на напредък на всеки ученик	7	31	56	3	3
Трансфер на знанията и уменията в други предметни области	11	39	41	5	4
Трансфер на знанията и уменията в реални житейски ситуации	19	34	43	1	3
Работа с дигитални технологии	28	43	26	2	1

От представените данни се вижда, че при разработването на образователни ресурси изследваните учители дават превес на две основни характеристики:

- Практическа приложимост на знанията, уменията и компетентностите – по този показател са дали много висока и висока оценка 72% от изследваните;
- Работа с дигитални технологии – 71% от респондентите са дали много висока и висока оценка по този показател.

По останалите показатели по-голяма част от учителите са оценили с предимно средна оценка стойността на собствените си образователни ресурси.

По отношение на показателите за нестандартност, предложените индикатори могат да се интерпретират по следния начин:

- Практическа приложимост на знанията, уменията и компетентностите и работа с дигитални технологии – отнасят се до преодоляване на рутината в професионалната дейност чрез разнообразяване на преподаването с актуални методи и средства на обучение;
- Автентично и самостоятелно учене на учениците, диференциация според степента на напредък на всеки ученик, трансфер на знанията и уменията в други предметни области, трансфер на знанията и уменията в реални житейски ситуации – изискват оригинални, алтернативни решения от учителя в професионалната дейност.

Възможен извод е, че нерутинността е по-присъща характеристика на нестандартните интелектуални прояви на учителите в сравнение с оригиналността и алтернативността.

Степента на проявление на четирите характеристики на нестандартността в интелектуалната активност на учителите са изведени чрез оценка на задание от типа „зле структуриран проблем“, т.е. задание, което изисква проява на метакогнитивните умения на учениците, както и предполага множество възможни отговори.

Учителите оценяват задание по посочени критерии в зависимост от етапа, в който преподават. Предложени са следните задания:

Задание за 3. – 4. клас: Много искаш да имаш ново колело, но родителите ти отказват да ти купят. Имаш 150 лв. – получил/а си ги от подаръци, от баба/дядо, други роднини. Повече няма от кого да вземеш пари, а не ти достигат 20 лв., за да си купиш мечтаното колело. Потърси начини да спечелиш тези пари, но без да правиш неразрешени неща. Изготви план, като опишеш дейностите, които ще извършиш и парите, които ще спечелиш за тях. Не забравяй да планираш и времето за изпълнение.

7. – 10. клас: Отивате на купон в апартамента на приятел. Апартаментът е на четвъртия етаж в жилищна сграда с по четири апартамента на етаж. Вече е много шумно, всички се забавляват. Телефонът Ви звъни – обаждане от майка Ви. Виждате, че Ви е останал много малко заряд на батерията, но трябва да отговорите. Тъй като е много шумно, отивате в една празна стая, затваряте се и разговаряте с майка си. Приключвате разговора и телефонът Ви изключва. Понечвате да излезете от стаята и разбирате, че сте се заключили вътре. Колкото и да викате и да блъскате по вратата,

никой не ви чува. У вас е телефонът без заряд на батерията и Вашата връзка с ключове. Стаята е семейната спалня. В нея има двойно легло с нощни шкафчета. Върху шкафчетата има настолни нощни лампи. Има скрин с три чекмеджета. В едното чекмедже има моливи, листчета, кламери, гумичка, визитни картички. Във второто чекмедже има различни блистери с лекарства, флакон с капки за нос, капки за очи, туба с паста за зъби, конци за зъби. В третото чекмедже има документи, няколко CD диска и няколко банкови карти. Как ще постъпите, за да излезете от стаята?

Резултатите са представени на Фигура 2.

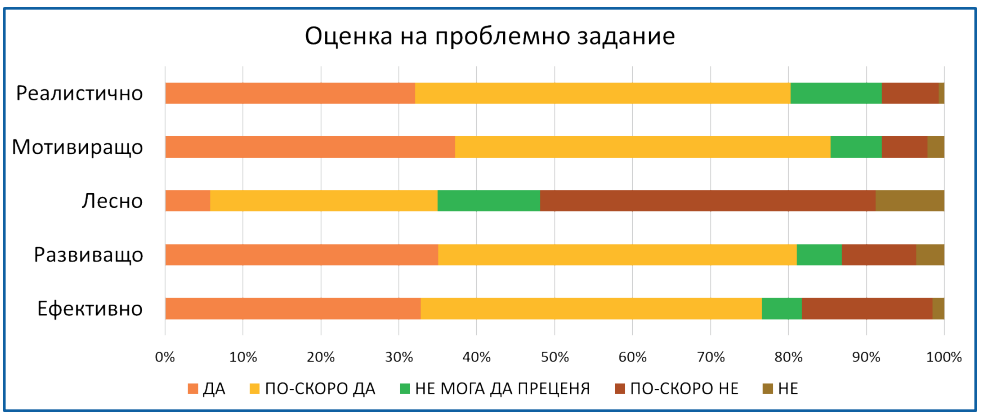

Фигура 2. Резултати от оценка на проблемно задание

Учителите оценяват високо реалистичността, мотивиращия ефект, развиващия потенциал и ефективността на подобен тип задания, но категорично ги считат за трудни за учениците (Фигура 2). Това е основание да се предположи, че учителите имат формирани нагласи за проява на нестандартност в своята работа по всички показатели, но не са подготвени за това и изявяват нестандартността си плахо и предимно използвайки готови модели.

Потвърждение на изведената тенденция са и резултатите от проучване на групите методи за проверка и оценка, които изследваните използват в ежедневната си практика. (Таблица 2).

Таблица 2. Оценка на собствени образователни ресурси в %

№	Методи за оценка	1. избор	2. избор	3. избор	4. избор	Рангов коефициент
1.	Тест, писмен въпросник, устна фронтална беседа	**45**	**24**	**26**	**5**	**1**
2.	Практическа задача, проектно задание	**25**	**39**	**35**	**1**	**0,90**
3.	Наблюдение на ученика и/или класа, игра	**28**	**35**	**33**	**4**	**0,92**
4.	Портфолио на ученика	**2**	**1**	**7**	**90**	**0,50**

От данните се вижда, че те се придържат към традиционни методи за формиращо оценяване в процеса на обучение – най-висок % респонденти (45) са посочили групата „тест, писмен въпросник, устна фронтална беседа“ на първо място в избора си на методи за оценка. Това са и методите, които са поставени на първо място при ранжирането им по-степен на използваемост (Таблица 2).

Почти равностойно, второто място си делят някои нерутинни, алтернативни методи за проверка и оценка – практическа задача, проектно задание, наблюдение на ученика и/или класа, игра (Таблица 2).

Портфолиото, като инструмент за персонализирано проследяване на напредъка на ученика и метод, съдействащ за вземане на индивидуално ориентирани решения в образователния процес, силно се пренебрегва от учителите – 90% от респондентите го поставят на последно място сред изборите си, както и този метод е с най-нисък рангов коефициент сред останалите (Таблица 2).

От получените резултати може да се направи заключение, че по отношение на оценяването на постиженията на учениците за повечето учители не са характерни нестандартни решения. Около 35% са склонни към нестандартна активност, но предимно по отношение на прилагане на нерутинни процедури или адаптиране на познати методи към практиките за формиращо оценяване (Таблица 2).

Не може да се каже, че учителите са склонни на продуктивни и оригинални решения в процеса на оценяване, тъй като портфолиото, което по същество е творчески инструмент за оценка на постиженията, е категорично отхвърлян от тях.

По показателите за нестандартност в поведенческите реакции, на изследваните е предложено да опишат накратко своята реакция в следната ситуация: *Учениците са прибрали бездомно куче в класната стая. Навън е много студено и те настояват да остане, за да се грижат за него.*

След контент-анализ на получените отговори, поведението на изследваните учители в предложената ситуация може да се категоризира в две основни групи: позитивна и негативна реакция.

Резултатите за представени на Фигура 3.

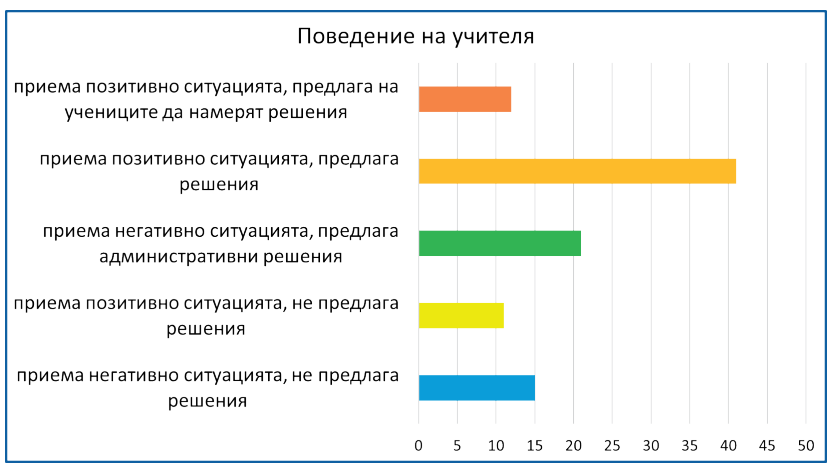

Фигура 3. Изявени поведенчески реакции на учителите в %

Негативната реакция на учителите има две основни изражения:

- Учителят определя ситуацията като недопустима и не предлага конкретни решения – тази поведенческа реакция е характерна за 15% от респондентите (Фигура 3);
- Учителят се възмущава от ситуацията и предлага административни решения като незабавно извеждане на кучето от стаята и сградата или уведомяване на ръководството/директора – такава реакция са проявили 21% от изследваните (Фигура 3).

Обобщено, 36% от изследваните не съумяват да оценят, респ. да разрешат по нестандартен начин възникналата нетипична ситуация. Следва да се отбележи, че в тази група не може да се изведе тенденция относно демографските характеристики на респондентите – те са учители в различни етапи и степени, на различна възраст и с различен по продължителност педагогически стаж, както и преподават в различен по вид училища в различни по тип населени места.

Позитивната реакция на изследваните учители има три изражения:

- Учителят приема позитивно ситуацията, с усмивка или явно одобрение към добротата на децата, и не предлага конкретно решение – реакцията е характерна за 11% от респондентите (Фигура 3);
- Учителят приема позитивно ситуацията, също одобрява хуманната постъпка на учениците, но предлага разумни решения като извеждане на кучето пред училището и осигуряване на грижа, публикуване на обява и търсене на дом за кучето, настаняване на кучето в приют и др.п. – тази реакцията е проявена от най-висок процент респонденти – 41 (Фигура 3);
- Учителят приема позитивно ситуацията и силно подкрепя учениците, като отделя време, за да ги стимулира да потърсят самостоятелно решения – това поведение е характерно за 12% от респондентите (Фигура 3).

От резултати може да се обобщи, че за още 11% от респондентите – тези, които приемат позитивно ситуацията, но не търсят и не предлагат решения, липсват индикации за нестандартни поведенчески прояви в образователната среда. В допълнение към 36-те% с негативна реакция, за общо 47% от изследваните може да се твърди, че не са склонни на нестандартни прояви в нетипични ситуации.

Останалите 53% проявяват два основни типа реакции:

- За 41% са характерни предимно самобитност на поведенческия репертоар, гъвкавост и вариативност при избора на поведение и динамична адаптивност в създалата се ситуация чрез търсене на разнообразни социално приемливи решения;
- Само 12% проявяват, в допълнение на останалите индикатори за нестандартност в поведението, склонност към авантюризъм и откритост към риска, тъй като те не търсят готови социално желател-

ни решения, а включват ситуацията в процеса на учене, извличат ползи от нея за развитие на компетентностите на учениците и са готови да рискуват от гледна точка на време и административни позиции в полза на обогатяване на образователната среда с модели от реалния живот.

Заключение

Направеното проучване допълва изследвания, които проследяват динамикта на развитие и прояви на нестандартност на учителите в съвременната образователна среда.

Може да се потвърди, че интелектуалните прояви на нестандартност на учителите превъзхождат поведенческите такива.

Засега учителите са по-способни да разчупват рутината и да адаптират ресурси и поведение към динамичните условия на образователната среда, но са по-малко способни да проявяват оригиналност. Немалка част от тях остават консервативно обвързани с рутината при преподаване и оценяване на постиженията на учениците.

За изследваните определено може да се твърди, че са продуктивни по отношение на развиване на нестандартни идеи и търсене на нестандартни решения. Също така обаче може да се каже, че голяма част от учителите са още твърде плахи в предприемане на рисково поведение и включване на ученика в дейности, които предполагат самоорганизация, самостоятелно учене и решаване на проблеми, грешки и евентуални провали.

Като глобален извод може да се потвърди, че нестандартността на учителя се нуждае от външно стимулиране, за да се превърне в присъща, непрестанно развиваща се характеристика на неговата личност.

References:

1. Brooks, J. G. and Brooks, M.G. (1993). The case for the constructivist classroom. Alexandria, Virginia, ASCD Press
2. Duffy, T.M. and Jonassen, D.H. (1992). Constructivism and the technology of instruction: A conversation, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
3. Steff, L. (1995). Constructivism in Education, OUP
4. Radev, Pl. (2010). Consructivist school didactic. Plowdiv: Paisii Hilendarski UniversityPubl
5. Sotirova, M. 2002. Child nonstandartness. Sofia: IAI (bul.)
6. Zdravchev, L., Iv. Paspalanov. 1985. How talents are created. Sofia: Sciens and Art (bul.)
7. Levy, V. 1988. The nonstandard child. Sofia: Nacional Education (bul.)
8. Todorina, D. 2001. Strategy for the development of gifted students. Blagoevgrad: Neofit Rilsky Uni (bul.)
9. Ilieva, G. 2002. Psychology of child Development. Sofia: Publishing house „Berzhe“ (bul.)
10. Kaloyanova, N. Study of teachers’ non-standardness trought psychodrama method. Education and Technology, Vol.13 issue 1 / Paper 22-8, 2022, DOI: https://doi.org/10.26883/2010.221.4063